

Son Dragoman Bernard Lewis'in Manzum Tercümelere

Habil Sağlam*

Öz

Oryantalist geleneğin geçtiğimiz yüzyıldaki en önemli figürlerinden kabul edilen, İslam tarihi ve Türkiye siyasi tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan Bernard Lewis'in Türk şiiriyle kurduğu uzun soluklu ilişki ve divan şiirinin belli başlı temsilcilerinden Tanzimat şairlerine ve Garip şiirine uzanan geniş bir yelpazeye yayılan tercüme çalışmaları, Ortadoğu tarihçisi kimliğinin ve siyasi angajmanlarının gölgesi altında kalmıştır. Lewis söz konusu şiir çevirilerinin yanı sıra edebiyat tarihi bağlamında da hatırı sayılır miktarda metne imza atmış olmasına karşın henüz Türkoloji alanındaki faaliyetinin çerçevesini çıkarmaya matuf bir çalışma yapılmamıştır. Tercümelereyle modern Türk şiirinin Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl gibi öncü isimlerinin Anglofon dünyada tanınmasına katkı sağlayan Lewis, aynı zamanda Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ilk mütercimidir. İleride hazırlanabilecek daha kapsamlı çalışmalara katkı sunmayı amaçlayan bu yazıda, Lewis'in Türkçeye olan ilişkisinin yarım asırlık serüveni kısaca özetlenmiş ve Türkçeden İngilizceye yaptığı şiir tercümelerinin bir dökümü çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk şiiri, Bernard Lewis, şiir çevirisi, oryantalizm, Türkoloji araştırmaları (20.yy).

* Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO), Türkoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi. habilsaglam@yahoo.com
Makalenin gönderim tarihi: 01.11.2018. Makalenin kabul tarihi: 20.01.2019.

The Poetry Translations by Bernard Lewis, The Last Dragoman

Abstract

Bernard Lewis is considered as one of the most important figures of the orientalist tradition in the past century and he has been renowned for his work on the Islamic history and political history of Turkey. Yet, with his long-term interaction with Turkish poetry, he has also carried out a wide range of translation activities from the main representatives of Divan poetry to Tanzimat poets and Garip poetry. This feature has been overshadowed by his Middle East historian identity and his political engagements. In spite of his many translations of poetry and his work in literary history, no study has yet analyzed his works in the field of Turkish studies. Through his translations, Lewis has undeniably contributed to the introduction of some pioneers of the modern Turkish poetry such as Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Nâzım Hikmet, and Necip Fazıl to the English-speaking world, in addition to the fact of him being the first translator of Ahmet Hamdi Tanpınar. This paper intends to encourage more comprehensive studies in the future by firstly, summarizing Lewis's relationship with the Turkish language that has been of interest to him for more than half a century of his life, and then presenting, as much as possible, an inventory of the poetry translations he has done from Turkish into English.

Key Words: Turkish poetry, Bernard Lewis, poetry translation, orientalism, Turkish studies (20th c.).

Elisabeth Özdalga'nın (2006) İsveçli oryantalist Johannes Kolmodin'e atfen kullandığı ifadeyle *son dragoman*lardan olan Bernard Lewis, 19 Mayıs 2018 günü hayatını kaybetti. Yirminci yüzyılın en tartışmalı entelektüel figürleri arasında yerini alan Lewis'in ismi, gerek Kıta Avrupası ve Amerika'daki Ortadoğu çalışmalarına referans olmayı sürdüren külliyatına yönelik ilgi, gerekse Batılı güçlerin İslam dünyası üzerindeki siyasetlerine ilham veren yaklaşımları sebebiyle hâlen tartışmaların odağında olmayı sürdürüyor. "Roma Tanrısı Janus gibi iki yüzü vardır Bernard Lewis'in" diyor Alain Gresh (2005) bir yazısında: "Bir yüzüyle 1974'te Amerika'ya göç etmiş, Müslüman dünyası üzerine çalışmalarıyla tanınan Britanyalı saygın bir akademisyen, öbürüyle ömrü boyunca politik mücadele

içerisinde olmuş, Siyonizm'e koşulsuz desteğiyle temayüz eden angaje bir entelektüel" (s.28). Lewis'in ülkemizdeki imajı da ideolojik konumlara bağlı olarak Janus'un yüzü gibi iki farklı biçime bürünür: Bir yandan, "Doğu"ya yönelik merakının merkezine Türkiye'yi yerleştirmiş olması, erken Cumhuriyet döneminin modernleşme projesini olumlayan tavrı ve bilhassa 1915 tehcirini soykırım olarak tanımlamayışı sebebiyle "Türkiye dostu Batılı entelektüel" sınıfına dahil edilirken, öbür taraftan Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nde görev aldığı dönemde Irak Savaşı başta olmak üzere Birleşik Devletler'in işgalci dış politikasını teşvik eden rolü, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun danışmanlığını yapmış olması ve mucidi olduğu *medeniyetler çatışması*¹ kavramı dolayısıyla İslam düşmanı bir demagog olarak görülmüştür.

Hocaları Sir Hamilton Gibb ve Louis Massignon gibi isimlerle birlikte oryantalist geleneğin son büyük temsilcilerinden sayılan², İslam ve Osmanlı tarihi alanlarındaki çalışmalarıyla Batı'daki Ortadoğu ve Türkiye araştırmalarının merkezi figürlerinden olan Lewis'in külliyyatının bu iki yönlü karakteri, uzmanlık alanına yönelik eleştirilere de zemin oluşturmuştur. 1978'de yayınlanan meşhur kitabında oryantalizmin Avrupa'nın sömürgeci siyasetine hizmet ettiği tezini ileri süren Edward Said, bu zihniyetin çağdaş temsilcisi olarak Lewis'i hedef tahtasına oturtarak onu Batı muhayyilesindeki olumsuz Arap imajını besleyen kötü niyetli bir ideolojik tavır takınmakla, objektif ilmi çalışma kisvesi altında propaganda faaliyeti yürütmekle suçlamıştır (1979). Buna karşın, 2003 yılında Bağdat'ın bombalanmaya başladığı günlerde *Al-Ahram* gazetesinde yayınlanan bir söyleşide Said, Amerika'nın Ortadoğu'ya müdahalesine kılavuzluk eden Lewis'in en az kırk yıldır bu coğrafyaya adım atmadığını ve Arap dünyası hakkındaki bilgisinin aslında son derece sınırlı olduğunu

¹ Bu ifade asistanı Samuel Huntington'ın 1993'te *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan makalesiyle yaygınlık kazanmışsa da, "medeniyetler çatışması" kavramsallaştırması ilk kez 1957 yılında Bernard Lewis tarafından, Süveyş krizinin arifesinde Ortadoğu'da yaşanan gerilimi masaya yatırmak üzere Washington Johns Hopkins Üniversitesi'nde düzenlenen bir sempozyumda kullanılmıştır (Paquot, 2018). İlgili sempozyumun bildirileri için bkz. (Thayer, 1958).

² Lewis'in takipçisi olduğu oryantalist geleneğe olan ilişkisine dair kapsamlı bir inceleme bkz. (Oral, 2003).

söyledikten sonra, şöyle ilave eder: “Türkiye hakkında bir şeyler biliyordur belki, öyle işittim.” (2003)

En büyük hasmının bile –yarım ağızla da olsa– kabul etmek zorunda kaldığı Türkiye uzmanlığı ise yaygın kanaatin aksine siyasi tarih çerçevesiyle sınırlı kalmamıştır. Araştırma nesnesi kıldığı ülkeye kültür tarihini de kuşatan çok yönlü bir ilgiyle yaklaşan Lewis, Sir William Jones yahut E. J. W. Gibb gibi seleflerinin filolojik oryantlizmini takiben tercümeğe yönelmiş, divan şiirinin belli başlı temsilcilerinden Tanzimat şairlerine ve Garip şiirine uzanan geniş bir yelpazede onlarca şiir çevirisine imza atmıştır. Osmanlıda reform hareketlerinin gelişme sürecini ve ulus devletin inşası sırasında yaşanan politik altüst oluşu incelerken Türk edebiyatıyla kurduğu temasın sağladığı imkânlar alanından fazlasıyla yararlanmış, böylelikle inkişafında edebi figürlerin büyük ölçüde belirleyici olduğu Türk modernleşmesinin serencamını entelektüel kökenleriyle ele almaya girişmiştir. On dokuzuncu yüzyılda tecrübe edilen köklü zihniyet dönüşümünü gözler önüne seren zengin bir kaynak olarak gördüğü edebiyat alanına yönelik ilgisi öncelikle Osmanlıda kalem erbabının modernleşmeci rolüne ve eserlerin sosyal işlevine yoğunlaşmışsa bile, kendisini çağdaşı olan şairlere ilgi duymaya ve zaman içerisinde Türk şiirinin klasikleriyle ünsiyet kurmaya yönlendiren estetik bir hassasiyetin varlığı da yadsınamaz.

Fakat, başta siyasi tarih anlatısına paralel biçimde Tanzimat devri edebiyatının genel bir manzarasını sunduğu *Modern Türkiye'nin Doğuşu* çalışması olmak üzere, kaleme aldığı ansiklopedi maddeleri ve müstakil makalelerle edebiyat tarihi bağlamında hatırı sayılır miktarda metne imza atmış olmasına karşın, henüz Türkoloji alanındaki faaliyetinin çerçevesini çıkarmaya matuf bir çalışma yapılmamıştır.³

³ Bernard Lewis, Tercüme Odası'nın tarihsel serüvenine yakın ilgi duymuş (Lewis, 2008; 2000), Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye gibi kültür tarihinde dönüm noktası teşkil eden ilmi kuruluşlara yahut Ahmet Midhat Efendi ve Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi gibi isimlere dair ansiklopedi maddeleri yazmış (Lewis, 1982; 1960), manzum edebiyatın yanı sıra devrin çeşitli roman ve piyeslerini de kişisel merakları doğrultusunda kat etmiştir. Bu minvalde, 1960 yılında Fransızca olarak kaleme aldığı “XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Bazı Endülüs Temaları” adlı yazısı zikredilebilir. Müslüman halklar tarafından uzun süredir unutulmuş olan İber yarımadasındaki İslam varlığının, on dokuzuncu yüzyıl sonlarına gelindiğinde nasıl olup da birden hatırlandığını sorguladığı bu yazıda, Endülüs'ün yeniden keşfinde öncü rolü Türk entelektüellerinin oynadığını ileri süren Lewis, Ziya Paşa'nın

İleride hazırlanabilecek daha kapsamlı bir kaynakçaya katkı sunmasını umduğum bu yazıda, Lewis'in Türkçeye olan ilişkisinin yarım asırlık serüvenini kısaca özetledikten sonra Türkçeden İngilizceye yaptığı şiir tercümelerinin bir dökümünü çıkarmaya çalışacağım.⁴

Musevi bir ailenin çocuğu olarak 1916 yılında Londra'da dünyaya gelen Lewis, hatıratında on altı yaşındayken anadili olan İngilizceyle birlikte dört dile hâkim olduğunu aktarır. Henüz ilkokuldayken ileri düzeyde Fransızca eğitimi almış, ardından kendi çabalarıyla İtalyancayı rahatlıkla okuyabilecek kadar sökmüştür. Yahudi cemaatinin tam üyesi olmaya hak kazanan erkek çocuklar için on üç yaşına geldiklerinde düzenlenen Bar Mitzvah törenine hazırlanırken ve ardından takip ettiği Talmud dersleri sayesinde İbrancesini kısa sürede ilerletecektir. İlk şiir temrinlerini de yine bu dilde yapar. İlk tercüme denemelerini ise okul müfredatında ağırlıklı bir yeri olan Yunanca ve Latince derslerinde hazırladığı ödevlere borçludur:

1920'lerin ortalarında, İngiltere'de bir okul çocuğuyken, öğretmenlerimiz bize nasıl tercüme yapılacağını öğretmek için büyük çaba ve zaman harcıyorlardı. (...) Özellikle şiir tercüme etmekten hoşlanmıştım ve hatta İngilizce manzumelere ya da en azından şiirsel İngilizceye çeviri yapmaya çalışıyordum. Bu zamanla bir takıntıya dönüşecek bir ilginin başlangıcıydı. Okulda öğrendiğim Fransızca ve Latinceyle evde öğrendiğim İbrancesiden manzum tercüme etmeye çok erken başlamış ve daha sonra üniversitede öğrendiğim Orta Doğu dillerini de buna eklemiştim. Bu takıntım çok uzun bir süre boyunca sürdü gitti. (Lewis ve Churchill, 2004, s.23-25)

Gençliğinde edebi kariyer hayalleri gören Lewis, çok geçmeden –her ne kadar yazı üslubuna güveniyorsa da– yaratıcı istidattan mahrum olduğuna kanaat getirir ve ilham gerektirmeyen fakat özelliğin de büsbütün devre dışı kalmadığı bir uğraş olan tercüme

1863 tarihli *Endülüs Tarihi* kitabını, bu tarihi mirasın Müslümanların kolektif hafızasında canlanışının ilk adımı olarak kabul eder. Abdülhak Hâmid'in başta İspanya fatihi Tarık bin Ziyad'ı konu alan *Tarik* adlı eseri üzere *Nazife*, *Abdullah Sagir*, *Tezer* ve *İbn-i Mûsâ yahut Zatülcemal* gibi piyeslerinden Muallim Naci'nin Gırnata'nın muhafızlarından söz eden "Hamiyet" şiirine varıncaya kadar Tanzimat edebiyatında *Endülüs kültürünün* izini sürdüğü bu yazı, Lewis'in Türk edebiyatıyla kurduğu ilişkinin ufkunu ortaya koymasına bakımından bilhassa dikkate şayandır (Lewis, 1962).

⁴ Bu yazının konusu olan şiir tercümelerinin haricinde Lewis'in (Ömer Seyfettin'den çevirdiği "Gizli Mâbed" hikâyesi gibi) kimi düzyazı tercümeleri de mevcuttur (Seyfettin, 1988).

yönelir. İngilizceye ilk şiir çevirilerini henüz onlu yaşlarındaiken, Mosad Bialik ve Shaul Tchernikhovsky gibi İbrani şairlerden yapar ve tercümesini yaptığı “büyük bir kısmı kısa ama bazıları da hayli uzun yüzlerce şiir”den bazıları dergilerde okuyucuyla buluşur (Lewis ve Churchill, 2004, s.26). Çocukluk yıllarında başlayan bu disiplinli tercüme faaliyetini öğrenciliğinden sonra da sürdürmüş, uzun kariyeri boyunca başta Türkçe olmak üzere öğrendiği Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerinden çeviriler yapmayı düzenli bir meşguliyet haline getirmiştir. “Edebi dürtülerinden kaçınmanın” bir yolu olarak gördüğü tercüme, Lewis’in ilmi çalışmalarına koşut biçimde meşgul olduğu kişisel bir zevk olmanın yanı sıra, dilin en mahrem alanı olan şiir üzerinden o dilin doğasını keşfetmeye yönelik oryantalist tecessüse de sıkı sıkıya bağlıdır (Lewis ve Churchill, 2004, s.25). Öte yandan, bu uğraşı sayesinde dil öğrenimine süreklilik kazandırmış, tercüme okuduklarını anlayıp anlamadığını sınama ve kendi kursurlarını tespit etme yöntemi haline getirmiştir.

1933 yılında Londra Üniversitesi’ne bağlı University College’a kaydolan ve burada “İbranice, Latince, tarih ve biraz da Yunanca” çalışan bu genç poliglot bir sonraki hedef olarak ise gözüne Arapçayı kestirir. İkinci sınıfta School of Oriental Studies’e (SOAS) geçer ve bu kararıyla Ortadoğu tarihçisi olma yolunda ilk önemli adımını atmış olur. Bununla birlikte çocukluk tutkusu olan edebiyata karşı meylini her daim muhafaza edecek ve bu ilgisinden tarihçilik uğraşını besleyecek biçimde istifade edecektir. Bu konudaki tavrını şöyle özetler: “(...) bir bölge, bir dönem, bir insan topluluğu yahut da bir konu üzerine yoğunlaşan tarihçi, onun kültürel bağlamına dair de bir şeyler bilmek zorundadır ve bunun için de edebiyat vazgeçilmez bir rehberdir.” (Lewis ve Churchill, 2004, s.30)

Osmanlı’nın Balkan vilayetlerini peşi sıra kaybetmesiyle ortaya çıkan “Doğu meselesi”ne ilişkin bir özel alan dersinde kendisinden Britanya, Alman, Fransız, Avusturya ve Rus belgelerini incelemesini isteyen dersin hocasına “Peki ya Türk belgeleri?” diye sorduğunda, bunların yok denecek kadar az ve önemsiz olduğu şeklinde hiç de ikna edici bulmadığı bir karşılık alması, onu en azından bazı belgeleri okuyabilecek düzeyde Türkçe öğrenmeye yöneltir (Lewis ve Churchill, 2004, s.32). Hocası Sir Hamilton Gibb’in tavsiyesiyle Louis

Massignon'un danışmanlığı altında İslam tarihi çalışmak üzere Paris'e giden Lewis, hatıratında 1936 yılında Sorbonne Üniversitesi edebiyat fakültesinde yüksek lisans yaparken takip ettiği çok sayıda ders sayesinde Fransızcasını "çarpıcı bir biçimde" ilerlettiğini, böylece Farsça ve Türkçeyi Fransızca üzerinden çalışmanın kendisi için mümkün hale geldiğini yazmaktadır (Lewis ve Churchill, 2004, s.39).

Paris'in Massignon dışında sunduğu imkânlardan bir diğeri de o esnada Abdülhak Adnan Adıvar'ın okutmanlık yapmakta olduğu Doğu Dilleri ve Edebiyatları Enstitüsü'nde (INALCO) takip ettiği Türkçe dersleri olmuştur. Bir yandan Kemalizm ve tek parti rejimi karşısındaki muhalif tavrıyla öne çıkarken (Tunçay, 1981, s.215), diğer taraftan bilim tarihi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Adıvar da tıpkı Lewis gibi biri siyasi diğeri akademik iki hayatı bir arada yaşayan bir figürdür. Belki bu müşterek yazgının da tesiriyle, on yıldır Avrupa'nın farklı şehirlerinde sürgün hayatı yaşayan Adıvar'la kısa sürede dostluk kurmayı başarır. "Türk edebiyatının genişliğiyle ve derinliğiyle" tanışmasını sağlayan kişi olarak tarif ettiği Adıvar karşısındaki minnettarlığını farklı vesilelerle dile getiren Lewis, hayatını şekillendiren "sürekli ilgi"yi ona ve öğretisine borçlu olduğunu ifade eder (Lewis, 1994, s.IX). Bu sırada aynı okulda Rusça formasyonuna başlamışsa da bir müddet sonra bu derslerin Adnan Adıvar'ın kilerle çakışması üzerine tercihini Türkçeden yana kullanan Lewis⁵, yarım yüzyıl boyunca çeviriler yapacağı Türk şiiriyle bir okur olarak ilk kez bu dersler sayesinde ve Adıvar'ın kılavuzluğunda tanışıklık kurmuştur.

1937 yılında yüksek lisansı bitirdikten sonra uzun süredir üzerine çalıştığı İslam coğrafyasına ilk seyahatini yapar. Mısır'da geçirdiği birkaç ayın ardından o dönem Britanya mandası durumunda bulunan Filistin'e uğrar. Suriye üzerinden geçtiği Türkiye'de ise yalnızca birkaç hafta kalmıştır. Bu yolculuk sayesinde kitabi düzeyde bildiği dillerin yaşayan biçimleriyle ilk kez temas kurmuş olur. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiliz ordusunun tankçı taburuna katılmış, fakat kısa bir süre sonra "dillere olan doğuştan yeteneği"

⁵ Hatıratında, buna rağmen bu dili öğrenme kararında ısrar ederek "kan ter içinde ve sözlük yardımıyla Rusça metinleri okuyabilecek noktaya" geldiğini, gramer ve kelime bilgisini geliştirdikten sonra "âdeti olduğu üzere" tercümeyle yönelerek Puşkin'i İngilizceye çevirmeyi denediğini aktarır (Lewis ve Churchill, 2004, s.42).

üstlerince keşfedilmiş ve askerliğe istihbaratçı olarak devam etmesi uygun görülmüştür. Kuzey Afrika'dan Irak'a birçok bölgede vazife yapan Bernard Lewis, bilhassa Vichy rejimi üzerinden Almanların nüfuzu altına giren Suriye ve Lübnan'ın Nazilerden geri alınmasında faal bir rol üstlenmiştir. Savaşın bitmesiyle lağvedilecek olan bilimsel istihbarat servisi MI16'daki görevi esnasında Arapça istihbarat metinlerini özetleme ve çevirme işi kendisine verildiği için bu dille olan teşriki mesaisi sürmüştü de Londra'da başlayıp Paris'te ivme kazanan Türkçe öğrenimi askerlik yılları boyunca büyük ölçüde akamete uğrayacaktır. Fakat savaş şartlarında dahi öğrendiği dillerle kurduğu teması canlı tutmanın bir yolunu bulabilmiştir:

Hayatta kalan herkesin hatırlayacağı üzere, savaş sırasında uzun ve yoğun can sıkıntısı dönemleri olurdu, hiçbir şey değişmez ve yapılacak hiçbir şey olmazdı. Diğer pek çokları gibi cebimde şartlar izin verdiğinde okumak üzere küçük bir kitap taşırdım. Sadece sevdiğimden değil, ama aynı zamanda ve belki de özellikle nesirle karşılaştırıldığında ağırlık ve hacim açısından daha fazla okuma zamanı sunduğundan şiiri tercih ederdim. Daha sonra, bu oranın yabancı bir dilde şiir okunarak daha da arttırılabileceğini fark ettim. Aynı zamanda daha fazla konsantrasyon gerektiriyordu ve bu patlayan bombalar ve mermiler gibi dikkat dağıtıcı şeyleri duymazdan gelmede faydalı oluyordu. (Lewis ve Churchill, 2004, s.80-81)

Bir süre sonra, okuduğu şiirleri tamamen ezberlerse kitap taşıma zahmetinden bütünüyle kurtulacağını fark ederek, Ortadoğu'nun kadim ve modern şairlerinden hafızasına kaydettiği şiirleri boş zamanlarında İngilizceye çevirmeye çalışır. Tercümelerinin dili manzum İngilizce değilse bile kendi ifadesiyle “epey şiirsel bir İngiliz nesri”dir:

İlk başta şiirleri, orijinalindeki metrik kalıbı ve kafiye yapısını korumak için İngilizce mısralar şeklinde tercüme ediyordum, ama daha sonra bundan vazgeçtim. Şiirsel değerdeki kayıp, biçimdeki herhangi bir kazancın fersah fersah ötesindeydi ve genellikle yaptığım şey şiirleri, şiirsel ama mısralara dökülmemiş, ritmik ama metrik olmayan bir İngilizceyle çevirmekti. (...) Arada sırada metrik tercüme denemeleri de yaptım, ama nadiren. Türkçe, Arapça ve İbranice şiir tercüme etme çabalarım, savaşın ardından da fasılalarla devam etti. (Lewis ve Churchill, 2004, s.81)

Alıntının son cümlesinden Türk şiirinden yaptığı ilk tercümele-
rin de savaş dönemine rastladığı anlaşılıyor. Bunların bir kısmını ilk
kez 1946 yılının Ocak ayında –yani Nazilerin yenilgiyi kabullenme-
sinin üzerinden bir yıl bile geçmeden–, Haydarabad'da yayınlanan
bir dergide “Bazı Modern Türk Şiirleri” başlığıyla yayınlar (*Islamic
Culture: The Hyderabad Quarterly Review*, 1946). Hâlen Birleşik
Krallık'ın kolonisi durumunda olan Pakistan'ın bağımsızlığını ilan
etmesine henüz daha bir yıl vardır. Bu ülkeye ilk ve tek ziyaretini
1957 yılında gerçekleştirecek olan Lewis'in bu şiirleri yayınlamak
için niçin hiç ayak basmadığı Hint yarımadasında yayınlanan bir
dergiyi tercih ettiğini kestirmek ise oldukça güç. Bu çevirilere İngi-
liz kamuoyundan ziyade Pakistanlı Müslümanların ilgi duyacağını
düşünmüş yahut basitçe yayına başlayan yeni bir akademik dergiye
katkı sunmak istemiş olduğunu varsayabiliriz.

Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Nâzım Hikmet ve Ah-
met Hamdi Tanpınar'dan İngilizceye yaptığı bu ilk tercümele-
ler, şairlere ilişkin kısa biyografik notlarla birlikte okuyucuyla buluşmuştur. Bun-
lar arasında yer alan “Sabah”, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın İngilizceye
çevrilen ilk şiiri, daha doğrusu herhangi bir dile Tanpınar'dan yapılmış
ilk çeviri olması itibarıyla önem taşır. Şiirlerinin kitap hâlinde neşrin-
den on beş yıl evvel, kısıtlı bir çevre tarafından şair olarak tanındığı
bir dönemde, Türk şiirinin çağdaş örneklerini sunmak üzere seçtiği
isimler arasında Tanpınar'a yer vermiş olması bilhassa dikkat çekicidir.
İlk anda, Lewis'in ileride çalışmalarında bolca atfı yapacağı *XIX. Asır
Türk Edebiyatı Tarihi* üzerinden şairle kurduğu tanışıklığın bu terci-
hinde rol oynamış olabileceği akla gelse de 1939 yılında yayınlanan bu
eserden savaş yıllarında haberdar olması pek mümkün görünmemek-
tedir. Necip Fazıl'dan çevirdiği “Otel Odaları” gibi Tanpınar'ın “Sabah”
şiiri de 1928 yılında *Hayat* dergisinde yayınlanmıştır (Tanpınar, 1928;
Kısakürek, 1928). Pakistanda yayınlanan bu ilk tercümelelerden iki yıl
sonra, 1948'de, Oxford Üniversitesi'nin çıkardığı bir dergide bu kez
Tanpınar'ın “Hatırlama” şiirinin çevirisi yer alır (*Islamic Research Asso-
ciation Miscellany*, 1948). İlk kez *Ağaç* dergisinde okuyucuyla buluşan
bu şiirin yayın tarihi de Lewis'in Türkiye'ye geliştinden bir sene önce-

sine rastlamaktadır (Tanpınar, 1936).⁶ Oxford'da yayınlanan tercüme-ler arasında yer alan Necip Fazıl'ın "Gözler" şiirinin –tıpkı uzun yıllar sonra yayınlanan bir antoloji için çevireceği "İstasyon" şiiri gibi– yine *Hayat* dergisinin 1928 tarihli nüshalarında okuyucuyla buluşması ve Nâzım Hikmet'ten çevirdiği –"Salkım Söğüt" ve "Provokatör"– şiirlerin de aynı yıllarda yayınlanmış oluşu göz önünde bulundurulduğunda⁷, söz konusu dergilerin farklı sayılarının yanı sıra bu tarihlerde basılmış bazı şiir kitaplarını, savaş başlamadan kısa süre önce yaptığı seyahat sırasında edinmiş olması muhtemel görünüyor. 1946-48 tarihli bu ilk çeviriler arasında, Türkiye'ye geldiği 1937'de edebiyat sahnesine çıkarak birkaç yıl içinde yerleşik şiir anlayışını altüst eden Garipçileri temsil eden herhangi bir şiire yer vermeyişi de bu ihtimali kuvvetlendiriyor.

Sabah

Serin rüzgârlara pencereni aç!
Karşında fecirle değişen ağaç,
Bak, seyret ağaran rengini ufkun
Mahmur gözlerinde süzülün uykun.
Bırak saçlarınla oynasın rüzgâr.
Gümüş çplaklığı bir başka bahar
Olan vücudunu ondan gizleme.
Ne varsa hepsini boyun, saç, meme,
Esirden dudaklar okşasın sevsin
Mademki geceden daha güzelsin!

Morning

Open your window to the cool fresh wind
And see the colour of whitening skies,
Let slumber flicker from your tipsy eyes.

Come, let the breezes frolic in your hair,
And do not hide your body that is fair,
Its silver nakedness another spring.

Ethereal lips adore you with caresses,
All of you, throat and breast and winding tresses,
For you are fairer even than the dawn.

Tablo 1: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yabancı bir dile aktarılan ilk eseri olan "Sabah" şiirinin Bernard Lewis tarafından 1946 yılında yapılan tercümesi.⁸

⁶ 1978'de Nermin Menemencioğlu ve Fahir İz'in hazırladığı *The Penguin Book of Turkish Verse* adlı antolojide yer alan "Evening" başlıklı şiir ise Tanpınar'ın "Akşam" şiirinin çevirisi olmayıp Lewis otuz yıl evvel yaptığı "Hatırlama" çevirisini, şiirin adını ve bir dizesini değiştirerek yeniden yayınlamıştır. Şiirin ikinci dizesini ("Rüyâlar kadar sade, güzeldin") 1948'de "You were pure as your warm dreams" şeklinde İngilizceye aktarmış olan Lewis, 1978'de ise aynı dizeyi bu kez "Pure and lovely as your dreams" biçiminde çevirir (Menemencioğlu ve İz, 1978). "Modern Türk Şiirinin Numuneleri" başlıklı bu seçkideki şiirler de yine aynı beş şaire aittir. Böylece iki seçkide Ahmet Haşim'den beş, Yahya Kemal'den sekiz, Nâzım Hikmet, Necip Fazıl ve Tanpınar'dan ise ikişer şiir çevirisi yayınlamış olur (*Islamic Research Association Miscellany*, 1948).

⁷ Ahmet Haşim'den tercüme ettiği beş şiirin tamamı ilk baskısı 1926'da (İlhami-Fevzi Matbaası), ikincisi 1928'de (Ahmet Halit ve İkbâl Kitabevi) yapılan *Piyale* kitabındandır. Yahya Kemal'den tercüme ettiği şiirleri ise 1932 yılında yayınlanan *24 Şiir ve Leyla* adlı derlemeden almış olmalıdır.

⁸ Lewis "Sabah" şiirinin ikinci dizesini ("Karşında fecirle değişen ağaç") çevirmemiştir.

1949-1950 yılını İstanbul'da Osmanlı arşivlerinde çalışarak geçiren Lewis, sonraki senelerde de Chatham House'un talebi üzerine yazmaya koyulduğu *Modern Türkiye'nin Doğuşu* vesilesiyle Türkiye'ye çok kez gidip gelir ve edebiyat gündemini yakından takip etme imkânı bulur. Bu süre zarfında şiirlerini keşfettiği Orhan Veli'den yaptığı tercümelerin ilk bölümü 1972 yılında Londra'da yayınlanan *Encounter* dergisinde yer alır (Kanık, 1972). İki yıl sonra, bu kez Mehmet Âkif'in "Çanakkale Şehitlerine" şiirinin bir parçasını İngilizceye aktararak İsviçre'de yayın yapan *The Lugano Review*'da yayınlar (Ersoy, 1974). Sonraki senelerde Garip şairlerinden tercüme yapmayı sürdürür. Orhan Veli'den toplamda on üç, Oktay Rifat'tan ve Melih Cevdet'ten ise dörder şiir çevirecektir. Kemalettin Kamu, Cahit Sıtkı Tarancı, Erçüment Behzat Lav, Cahit Külebi, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Necati Cumalı ve Nurettin Artam, şiirlerini İngilizceye aktardığı diğer çağdaş şairlerdir. İki binli yıllara kadar peyderpey çevirmeye devam ettiği bu isimlerin hemen hemen hepsi, Türkiye'ye sıkça geldiği 1960 öncesinin edebiyat dünyasına aittir. İkinci Yeni ve sonrasıyla ise hiç ilgilenmemiştir. Adını zikrettiğimiz isimlerden yaptığı çevirilerde de hep 1960 öncesinde yayınlanmış şiirleri esas almıştır. Kısacası Lewis'in çağdaş Türk şiiriyle olan alakasını 27 Mayıs Darbesi ile birlikte dondurmuş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

En azından şimdilik. Zira, "Tercüme işini hiçbir zaman sistematik bir biçimde yapmadığım gibi, asla çevirilerimi sistematik bir biçimde yayımlamayı da düşünmedim; ancak koşullar kendiliğinden oluştuğunda yayımlandılar." diyen Lewis, yaptığı çevirilerin yalnızca bir kısmını yayınlamaya değer bulunduğunu belirtiyor. Bu ifadelerden yola çıkarak geçtiğimiz mayıs ayında vefat eden mütercimnin terekesinde çok sayıda yayınlanmamış şiir tercümesi bıraktığını tahmin etmek güç değil. Ayrıca, yayınlanmış olanlar arasında kendi adını kullanmadığı çeşitli çevirilerin de bulunduğunu hatırlatmakta fayda var. Hatıratından, Penguin yayınevinin 1978 yılında yayınladığı Türk şiirleri antolojisinde, kendi ismiyle yayınlananlar haricinde "daha az başarılı olduğunu" düşündüğü çevirileri için bir müstear, "hayli berbat olduğuna inandığı", "ama editörün yine de kitapta yer almasını istediği" çeviriler içinse bir diğer müstear isim kullandığını öğreniyoruz (Lewis ve Churchill, 2004, s.26). Aynı yön-

teme başvurduğunu belirttiği bir modern İbrani şiiri antolojisinde kullandığı Thomas Silk imzası gibi söz konusu *The Penguin Book of Turkish Verse* antolojisinin mütercimleri arasında yer alan (Faruk Nafiz Çamlıbel'in bir şiiri ile Rıza Tevfik'in Tevfik Fikret'e ithafen yazdığı bir manzumeyi çeviren isim olarak gösterilen, buna karşın İngilizcedeki başka hiçbir Türk şiiri antolojisinde çevirilerine rastlamadığımız) David Silk'in de bu müstearlardan biri olması kuvvetle muhtemeldir (Birman, 1968; Menemencioğlu ve İz, 1978).

1960, aynı zamanda *Modern Türkiye'nin Doğuşu* adlı meşhur çalışmasının yayınlandığı tarih olarak Lewis'in şahsi bibliyografyasında bir dönüm noktasına tekabül eder. Tanzimat'tan itibaren şairlerin başını çektiği reformist hareketi ele aldığı kısımlarda *Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye'sine* defaatle atıf yaptığı Ebuzziya Tevfik'ten Ahmet Hamdi Tanpınar'a çok sayıda edebiyat tarihçisini kılavuz edinmiştir.⁹ Türk edebiyat tarihyazımı geleneğinde âdet olduğu üzere Sadullah Paşa'nın "Ondokuzuncu Asır" manzumesinden başlayarak bir dizi Tanzimat şairi üzerinde duran Lewis, Şinasi'nin Mustafa Reşid Paşa'ya ithafen yazdığı kasideden, Ziya Paşa'nın *Harâbât* adlı eserinin mukaddimesinden, "Terkib-i Bend" in "yeni çıktı" redifli bölümünden, Tevfik Fikret'in "Sis" ve "Rücu" şiirlerinden çeşitli beyitleri bizzat çevirerek kitabında iktibas etmiş, Namık Kemal'in "Murabba"sını ise bütünüyle İngilizceye aktarmıştır (Lewis, 1961). 1996 yılında yayınlanan bir antoloji vesilesiyle, bazıları üzerinde kısmi değişiklikler yaparak yarım haldeki bu tercümelemleri tamamlayacak, Ziya Paşa'nın "gördüm" redifli meşhur gazelini ve bir "Şarkı"sını, Namık Kemal'in *Gülrihal* piyesinin beşinci perdesinde Mezarıcı'nın söylediği dörtlüğü, Abdülhak Hâmid'in "Şair-i Âzam", Tevfik Fikret'in "Hân-ı Yağma" gibi şiirlerini de bunlara ilave edecektir (Sılay, 1996).

Lewis, İngiliz oryantalistlerin divan şiiri hakkındaki araştırmalarından ve oluşturdukları geniş çeviri literatüründen de yararlanır. Me-

⁹ Lewis çalışması boyunca Uriel Heyd, Jean Dény, Alessio Bombaci gibi Avrupalı oryantalistler ve Kemal Karpat ya da Şerif Mardin gibi Amerikan üniversitelerinde çalışan Türk akademisyenlerin yanı sıra Mustafa Nihat Özön'den Sabri Esat Siyavuşgil'e, Mithat Cemal Kuntay'dan Fevziye Abdullah Tansel'e, Mehmet Kaplan'dan Kenan Akyüz'e birçok yerli edebiyat tarihçisine de referans verir (Lewis, 1961).

sela Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'sinden iktibas ettiği parça E.J.W. Gibb'in çevirisidir (Lewis, 1961; Gibb, 1907). Başka bir kitabında tamamına yer verdiği Mesihî'nin Kanuni'ye sunduğu bahar kasidesi ise Sir Williams Jones'un 1772 tarihli bir tercümesidir (Lewis, 1975; Jones, 2009). Başta Gibb'in *Osmanlı Şiir Tarihi* olmak üzere bu şiir geleneğini nesnelleştirerek sistematik biçimde incelemeye tabi tutan oryantalist birikimle kurduğu temas, Türk edebiyatının klasik dönemlerine aşinalık kazanmasını da kolaylaştırmış olmalıdır. Divan şiiri tercümelerine ise Pennsylvania Üniversitesi'nin 1976'da yayımına başladığı *Edebiyât* adlı derginin ikinci sayısı için Fuzulî'nin bir gazelini çevirerek başlar. Takip eden yıllarda bu zengin şiir dünyasına olan meyli artarak devam edecektir. Artık tercümelerinin ağırlıklı kısmını Nesimi, Nedim, Mihri Hatun, Baki, Şeyhi, Taşlıcalı Yahya ve Şeyh Galib gibi isimlerin şiirleri oluşturmaktadır.¹⁰ Bazıları farklı antoloji ve dergilerde mükerrer olarak yayınlanan bu tercümelemler üzerinde zaman içerisinde çeşitli değişiklikler yapmış, nihai şekillerine ise Türkçenin yanı sıra İbraniçe, Arapça ve Farsçanın klasiklerinden yaptığı tercümelerden oluşan *Music of a Distant Drum* adlı derlemede yer vermiştir. Bu kitabın giriş kısmında Batılı okuyucuya yabancı olduğu bu edebi birikime ilişkin bir takım genel bilgiler verdikten sonra, kendisine has bir kapalı devre göndermeler sistemine ve yüzyıllar boyu özenle işlenen mazmunlara sahip bu şiir geleneklerine mahsus imajların bir kültürden diğerine tercümesinin zorlukları üzerinde durur:

Bunların kimisi basit insani niteliklere atf yaptıkları için çok uzak ve birbiriyle alakasız toplumlar tarafından dahi rahatlıkla tanınabilir ve anlaşılabilir. Kimisi ise anlaşılabilir hatta grotesk olabilir. Örneğin, kalbi hissiyatların mevkii olarak tarif eden imaj, Batı ve İslam dünyası dahil birçok kültür arasında müşterektir. Fakat Arapça, Farsça ve bazı başka dillerde, kalple birlikte ciğer de aynı manayı taşıyacak şekilde kullanılır. Bu Latin şiirinde son derece ender de olsa mevcuttur, fakat modern İngilizcede okurların birçoğunda komik ya da absürt bir izlenim bırakır. Genellikle, mütercim "ciğer"i daha aşına olunan "kalp"le ikame eder, bu da orijinale çok büyük bir sadakatsizlik sayılmaz. Fakat bazen bu basit çözüm, mesela on dördüncü yüzyıl sonu ve on beşinci

¹⁰ Buna mukabil çeviri politikasında halk şiirine ise oldukça kısıtlı bir yer ayırır. Köroğlu ve Yunus Emre'den çevirdiği birkaç şiirin yanı sıra *İslam Ansiklopedisi* için kaleme aldığı "aşık" maddesini de bu bağlamda zikretmek gerekir (Lewis, 1982, s.718).

yüzyılın başlarında yaşamış olan Türk şair Şeyhi'nin bazı beyitlerinde işe yaramaz:

Ölme gönül firâk ile Îsâ- nefes gelür
(Hearth, do not die of parting, for
the breath of resurrection is coming)
Yanma ciger figân ile feryâd-res gelür
(Liver, do not burn with grief, for
succor is coming.) (Lewis, 2001, s.29)

Lewis, hiç şüphesiz baş etmekte büyük güçlükler yaşadığı bu kaçınılmaz zorluklar sebebiyle okurların affına sığınsa da tercüme-lerinde diller ve kültürler arasındaki iletişimin kendi iç uzlaşmazlıklarından ziyade basitçe dikkatsizlikten kaynaklandığı bariz olan bazı *kaçınılabılır* hatalar göze çarpar. Sözgelimi Nedim'in "Mest-i nâzım kim büyüttü böyle bî-pervâ seni" şeklinde başlayan gazelini çevirirken, matla beytinin ilk mısraında geçen "büyütmek" fiilini "büyü" (magic) olarak okumuş ve "My tipsy darling what magic made you so bold" (Mest-i nâzım hangi büyü seni böyle bî-pervâ kıldı) şeklinde çevirmiştir (Lewis, 2001, s.165). Yahut Namık Kemal'in murabbanda yer alan "Memleket bitti, yine bitmedi hâlâ sen, ben / Bize bu hâl ile bizden büyük olmaz düşman" beytindeki vurguyu yanlış anlayarak ilk dizeyi İngilizceye "The country is finished — no it is not finished, as long as you and I are there", yani "sen, ben burada oldukça memleket bitmez" anlamını verecek şekilde tercüme etmiştir (Sılay, 1996, s.250).

Ömür boyunca tutkuyla bağlandığı tercüme uğraşının tarihi serüveni de Bernard Lewis'in ilgilendiği konular arasındadır. Kültürel aktarımlar kadar ticaret ve diplomasinin de çok sıkı bir biçimde bağlı olduğu mütercimlik müessesesinin tarih boyunca geçirdiği değişimleri aktararak bu mesleğin hikâyesini ana hatlarıyla vermeye çalıştığı *Babilden Dragomanlara ve Müslümanların Avrupa'yı Keşfi* kitaplarında Osmanlı tecrübesine geniş yer ayırmıştır (Lewis, 2008; 2000). Kozmopolit bir milletler sistemiyle idare edilen bir ülkede çok dilli olmak Hristiyan ahali için olduğu gibi, mülteci olarak bu topraklara sığınan Yahudiler ve Levantenler açısından da bir mecburiyettir. Buna mukabil devlet de uzun tarihi boyunca Avrupa'yla siyasi ilişkilerini yürütürken bünyesindeki gayrimüslim reayaya ih-

tiyaç duymuştur. Lewis kitabın başlığıyla aynı adı taşıyan yazısında, Osmanlı'da önce Yahudilerin meşgul olduğu, ardından Feneryotların devraldığı diplomatik tercüme faaliyetlerinin işleyiş şekline Levanten dragomanların İstanbul'daki Avrupa elçilikleriyle olan münasebetlerine kadar birçok hususa teferruatlarıyla değinir ve Tercüme Bürosu'nun kurulmasına değin mütercimlerin oynadığı çoklu rolü tasvir eder. Gerek bu yazıda çeşitli örneklerini sıraladığı diplomatik çevirilerdeki sistematikleşmiş hatalar, gerekse edebi alanda sadakatsizlikle özdeş bir anlam kazanmış olması sebebiyle tercümeyle ilişkin karamsar bir kanaatin ağırlık bastığını belirttikten sonra, şiirin özünün ne olduğu sorulduğunda "Tercümede kaybolan şey" diye cevap veren Ahmet Haşim'in de muhtemelen aynı hissi paylaştığını ilave eder (Lewis, 2008, s.25-49). Bu uğraşından hiç vazgeçmemiş olmasına karşın tercüme fenomeninin kısıtlarının da farkında olan Bernard Lewis, mütercim kimliğiyle öne çıkmaktan –bu karamsar ruh hâli sebebiyle olsa gerek– imtina etmiştir. Türkçeden yaptığı, bir kitabı rahatlıkla doldurabilecek hacimdeki çevirilerin velayetini üstlenmekten kaçınması da aynı çekinceli tavrın bir neticesidir.

KAYNAKÇA

- Birman, A. (Ed.) (1968). *An Anthology of modern Hebrew poetry*. London-New York Toronto: Abelard-Schuman.
- Churchill, B.E. ve Lewis, B. (2004). *Tarih Notları, Bir Ortadoğu Tarihinin Notları*. Çağdaş Sümer (Çev.). Ankara: Arkadaş.
- Ersoy, M. Â. (1974, Mayıs). For Fallen at Gallipoly. Bernard Lewis (Çev.). *Art International, The Lugano Review*, XVIII/5, 64.
- Gibb, E.J.W. (1907). From the Zafer-Nâme. *A history of Ottoman poetry* (cilt: 5, s.96-97). Londra: Luzac & Co.
- Gresh, A. (2005, Ağustos). Bernard Lewis et le gène de l'islam. *Le Monde diplomatique*, 617.
- Jones, S.W. (1772). A Turkish Ode On Spring. *Consisting Chiefly of Translations from the Asiatick Tongues* (s.47-63). Augsburg: Universität Augsburg, 2009. (Özgün eser 1772 tarihlidir.)

Kısakürek, N. F. (1928, Eylül 13). İstasyon. *Hayat*, 94, 8.

_____ (1928, Kasım 1). Gözler. *Hayat*, 101, 5.

_____ (1928, Temmuz). Otel Odaları. *Hayat*, 84, 15.

Kanık, O. V. (1972, Mart). Four Poems by Orhan Veli Kanik. Bernard Lewis (Çev.). *Encounter*, 38/3, 31.

Lewis, B. (1961). *The Emergence of modern Turkey* (s.130-131, 134, 136-137, 170, 206, 206-207). London: Oxford University.

_____ (1962). Quelques thèmes andalous de la littérature turque au XIXe siècle. *Études d'Orientalisme dédiées à la mémoire de Lévi-Provençal* (cilt: 1, s.185-190). Paris: G.-P. Maisonneuve et Larose.

_____ (1975). *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı* (s.188-189). Nihal Önal (Çev.). İstanbul: Varlık.

_____ (1982). 'Âshik. *Encyclopedie de l'Islam (Nouvelle Édition)* (cilt: 1, s.718). Paris: G.P. Maisonneuve & Larose.

_____ (1960). Ahmad Midhat. *Encyclopedie de l'Islam (Nouvelle Édition)* (cilt: 1, s.298). Paris: G.P. Maisonneuve & Larose.

_____ (1982). Djem'iyyet-i 'Ilmiye-i 'Othmâniyye. *Encyclopedie de l'Islam (Nouvelle Édition)* (cilt: 2, s.545). Paris: G.P. Maisonneuve & Larose.

_____ (1993). *Islam and the West* (s.109). Oxford: Oxford University.

_____ (1993). Birinci Baskı'nın Önsözü. *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (s.IX). Metin Kıratlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

_____ (2000). *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*. İhsan Durdu (Çev.). İstanbul: Ayışığı Kitapları.

_____ (2001). *Music of a Distant Drum: Classical Arabic, Persian, Turkish, and Hebrew Poems*. New Jersey: Princeton University.

_____ (2008). *Babilden Dragomanlara*. Ebru Kılıç (Çev.). İstanbul: Kapı.

Menemencioğlu, N. ve İz, F. (Ed.) (1978). *The Penguin Book of Turkish Verse*. New York: Penguin.

Oral, Ö. (2003). Bernard Lewis ve Oryantalist Gelenek. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2, 601-619.

Özdalga, E. (Ed.) (2006). *The Last Dragoman: The Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist and Diplomat*. London: I.B. Tauris.

Ran, N. H. (1929). *835 Satır*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

_____ (1930). *Varan 3*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Paquot, Thierry. (2018). Bernard Lewis (1916-2018) Orientaliste reconnu et discuté. *Hermès*, 2018/3, 82, 265-270.

Said, E. W. (1979). *Orientalism* (s.315-316). New York: Vintage Books.

_____ (2003). Resources of hope. *Al Ahram Weekly*, 631.

Seyfettin, Ö. (1988). The Secret Temple. Bernard Lewis (Çev.). *Die Welt des Islams*, New Series, 28, 1/4, 301-308. Leiden: Brill.

Silay, K. (Ed.) (1996). *An anthology of Turkish literature* (s.238, 238-239, 239, 250, 254, 261-262). Bloomington: Indiana University Turkish Studies.

Some Modern Turkish Poems. (1946, Ocak). Bernard Lewis (Çev.). *Islamic Culture: The Hyderabad Quarterly Review*, 42-48.

Specimens of Modern Turkish Poetry. (1948). Bernard Lewis (Çev.). *Islamic Research Association Miscellany*, 10/1, 91.

Tanpınar, A. H. (1928, 23 Şubat). Sabah. *Hayat*, 65, 18.

_____ (1936, 25 Temmuz). Hatırlama. *Ağaç*, 16, 3.

Thayer, P.W. (Ed.) (1958). *Tensions in the Middle East*. Baltimore: Johns Hopkins.

Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*. Ankara: Yurt.

Bernard Lewis'in Şiir Tercümelelerinin Kronolojik Kaynakçası

Some Modern Turkish Poems. (1946, Ocak). *Islamic Culture: The Hyderabad Quarterly Review*.

Ahmet Haşim, "Envoi" (Mukaddime), s.41; "Dawn" (Şafakta), ss.41-42; "Bulbul" (Bülbül), s.42.

Yahya Kemal Beyatlı, "The Death of Hafız" (Rindlerin Ölümü), s.42; "Night" (Gece), s.42-43; "Voice" (Ses), s.44-45; "Gazel" (Tanburi Cemil'in Ruhuna Gazel), s.46.

Necip Fazıl Kısakürek, "Hotel Rooms" (Otel Odaları), s.44-45.

Nâzım Hikmet, "Weeping Willow" (Salkım Söğüt), s.45-46.

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Morning" (Sabah), s.46.

Specimens of Modern Turkish Poetry. (1948). *Islamic Research Association Miscellany*, 10/1.

Ahmet Haşim, "Darkness" (Karanlık), s.87; "Stairway" (Merdiven), s.87-88.

Yahya Kemal Beyatlı, "Life" (Ömür), s.88; "Song" (Şarkı – Dün kahkahalar yükseliyorken evinizden), s.88; "The Spring of Love" (Sene 1140), s.89; "Gazel to Gedik Ahmed Pasha" (Gedik Ahmed Paşaya Gazel), s.89.

Nâzım Hikmet, "Provocateur" (Provakatör), s.90.

Necip Fazıl Kısakürek, "Eyes" (Gözler), s.90.

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Memory" (Hatırlama), s.91.

Lewis, B. (1961). *The Emergence of modern Turkey*. London: Oxford University.

Sadullah Paşa, "Ondokuzuncu Asır" manzumesinden altı beyit, s.130-131.

Şinasi, Mustafa Reşid Paşaya ithafen yazılmış kasideden üç beyit, s.134.

Ziya Paşa, "Harâbât" mukaddimesinden iki beyit, s.135; "Terkib-i Bend" in "yeni çıktı" redifli 10.bölümünden üç beyit, s.136.

Namık Kemal, "Murabba", s.170.

Tevfik Fikret, "Sis"ten bir parça, s.206; "Rücu" şiirinden bir parça, ss.206-207.

Kanık, O. V. (1972, Mart). Four Poems by Orhan Veli Kanik. *Encounter*, 38/3.

Orhan Veli, "Free" (Bedava), "Fine Days" (Güzel Havalalar), "Bell-Song" (Zilli Şiir), "For the Fatherland" (Vatan İçin), s.31.

Ersoy, M. A. (1974, Mayıs). For Fallen at Gallipoly. *Art International, The Lugano Review*, XVIII/5.

Mehmet Âkif Ersoy, "For the Fallen at Gallipoly" (Çanakkale Şehitlerine şiirinden bir bölüm), s.64.

Fuzuli. (1976). *Edebiyât: Journal of Near Eastern Literatures*, 1/1.

Fuzuli, "Gazel", s.151-152.

Modern Turkish Literature. (1973). *Literature East and West*, XVII/1.

Nâzım Hikmet, "Poems of Twenty-one and Twent-two O'clock" (Saat 21-22 Şiirleri), s.25; "Provacateur" (Provakatör), s.26-27; "Weeping Willow" (Salkım Söğüt), s.27-28.

Orhan Veli, "Reply" (Cevap), s.60; "Tail Song" (Kuyruklu Şiir), s.60.

Menemencioğlu, N. ve İz, F. (Ed.) (1978). *The Penguin Book of Turkish Verse*. New York: Penguin.

Rıza Tevfik Bölükbaşı, "To Tevfik Fikret" (Hususi Bir Ziyaret, Tevfik Fikret'in Necib Ruhuna), s.173. (David Silk müstearıyla.)

Faruk Nafiz Çamlıbel, "Göksu", s.189. (David Silk müstearıyla.)

Kemalettin Kamu, "Frontier Waters" (Hudut Suları), s.192.

Ercüment Behzat Lav, "If I Had a Magic Wand" (Sihirli Değnek), s.217.

Necip Fazıl Kısakürek, "Railway Station" (İstasyon), s.222.

Cahit Sıtkı Tarancı, "I Want a Country" (Memleket İsterim), s.232; "After Death" (Ölümden Sonra), s.232-233.

Oktay Rifat, "Freedom" (Hürriyet), s.263.

Hashmi, A. (Ed.) (1986). *The Worlds of Muslim Imagination*. Islamabad: Gulmohar.

Orhan Veli, "For You", s.141; "Talk" (Söz), s.142; "There Must Be Something" (Bir İş Var), s.143; "Inside" (İçerde), s.144; "Headache" (Baş Ağrısı), s.145.

Poems from the Turkish. (1988). *The Journal of Ottoman Studies*, VII-VIII.

Nesimi, “My picture, my darling, my friend...” (Nigârûm dilberüm yârüm...), s.139.

Sultan II. Mehmed, “My purpose is to obey God’s command to wage jihad”, (İmtisâl-i câhidû fillâh olubdur niyyetüm), s.140.

Mihri Hatun, “I opened my eyes from sleep and suddenly raised my head” (Hâbdan açtım gözüm nagâh kaldırdım seri), s.140.

Köroğlu, “Greetings from me to the Bey of Bolu” (Benden selam olsun Bolu Beyine), s.140, “The beys of our lands” (Bizim illerin beyleri), s.141.

Şeyh Galib, “If I say that the skies have opened, the spring has come” (Eğer desem ki havâlar açıldı geldi bahâr), s.142.

Ahmet Haşim, “Pool” (Havuz), s.142.

Cahit Sıtkı Tarancı, “Bir Haritam Vardı Benim” (I Had a Map), s.142.

Tekin, Ş. ve Tekin, G.A. (Ed.) (1990). *Poems from the Turkish. Journal of Turkish Studies*, 14.

Yunus Emre, “To be slave to a king” (Bir şaha kul olmak gerek), “Let the deaf listen to the dumb” (Dilsizler haberini kulaksız dinleyesi), s.323.

Mihri Hatun, “Woman, they say, deficient in sense” (Çünkü nakıs akl olur dirler nisa), s.324.

Fuzuli, “Headless friend, ruthless fate, restless time” (Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devran bî-sükûn), “Let none be downcast and afflicted as I am, O God” (Benim tek hiç kim zâr ü perişân olmasın yâ Rab), s.324.

Baki, “What are these smiles, these wiles, this coquetry and this disdain”, (Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istiğnâ), s.325.

Nedim, “Nedim to his heart” (Esdikçe bâd-ı subh perîşânşın ey gönül), “We understand the purpose of that glance, we have some sense” (Murâdın anlarız ol gamzenin iz’ânımız vardır), s.325.

Şeyh Galib, “Love is the lamp of God, I am its moth” (Aşk bir şem’-i ilâhîdir benim pervânesi); “You are my lord...” (Efendimsin cihânda i’tibârım varsa sendendir), s.326.

Yahya Kemal Beyatlı, "Gazel in the Mahur Mode" (Mahurdan Gazel), ss.326-327.

Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Corpse" (Ölü), s.327.

Oktay Rifat, "Boys" (Çocuk), "Thanksgiving" (Şükür), s.327; "Self Revelation" (Teselli), s.328.

Cahit Külebi, "Song" (Hikâye), s.328.

Silay, K. (Ed.) (1996). *An anthology of Turkish literature. Bloomington: Indiana University Turkish Studies.*

Ziya Paşa, "I toured the lands of unbelief" (Diyar-ı küfrü gezdim...), s.238; "From Terkib-i Bend" (Terkib-i Bend'in 10.bölümü), s.238-239; "Song" (Şarkı), s.239.

Namık Kemal, "Let us truly renounce all hope and desire" (Murabba), "Gravedigger" (*Gülñihal*'in beşinci perdesindeki Mezarcı'nın şiiri), s.250.

Abdülhak Hamid Tarhan, "The Greatest Poet" (Şair-i Âzam), s.254.

Tevfik Fikret, "Plunderfest" (Hân-ı Yağma), s.261-262.

Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Status Report" (Tanrıma), s.471.

Lewis, B. (2000). *A Middle East Mosaic: Fragments of Life, Letters and History.* New York: Random House.

Fuzuli, "My love has tired me of life – will she not tire of cruelty?" (Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı), s.212.

Orhan Veli, "There Must Be Something" (Bir İş Var), s.428.

Warner, J. L. (Ed.) (2001). *Poetry in Translation. Cultural Horizons: A festschrift in honor of Talat S. Halman, 1.* New York: Syracuse University.

Melih Cevdet Anday, "Atom H", "Hiroshima" (Hiroşima), "Untitled" (Yolculuk Şiirleri'nin ilk parçası), s.459; "Untitled" (Bir Misafirliğe) s.450.

Nurettin Artam, "Prayer Rug" (Seccade) s.450.

Necati Cumalı, "Rain" (Yağmur), s.450.

Fazıl Hüsnü Dağlarca, "No Lullaby" (Ninnisiz), s.451, "Untitled" (İsimsiz bir şiir), s.452.

Nazım Hikmet, "Yearning" (Hasret), s.452.

Orhan Veli, "My Shadow" (Gölge), "Untitled" (Başğrısı'nın ikinci kısmı), s.453.

Lewis, B. (2001). *Music of a Distant Drum: Classical Arabic, Persian, Turkish, and Hebrew Poems*. New Jersey: Princeton University.

Şeyhi, "Ölme gönül firak ile İsâ-nefes gelür" (Heart, do not die of parting, for he breath of resurrection is coming), s.26.

Yunus Emre, "To be slave to a king" (Bir şaha kul olmak gerek), s.147; "Let the deaf listen to the dumb" (Dilsizler haberini kulaksız dinleyesi), s.148.

Nesimi, "My picture, my darling, my friend..." (Nigârüm dilberüm yârüm...), s.149.

Sultan II. Mehmed, "My purpose is to obey God's command to wage jihad", (İmtisâl-i câhidû fillâh olubdur niyyetüm), s.150.

Mihri Hatun, "Woman, they say, deficient in sense" (Çünkü nakıs akl olur dirlers nisa), s.151; "I opened my eyes from sleep and suddenly raised my head" (Hâbdan açtım gözüm nağâh kaldırdım seri), s.152.

Fuzuli, "Heedless friend, ruthless fate, restless time" (Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devran bî-sükûn), s.153; "Let none be downcast and afflicted as I am, O God" (Benim tek hiç kim zâr ü perişân olmasın yâ Rab), s.154; "My love has tired me of life – will she not tire of cruelty?" (Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı), s.155.

Taşlıcalı Yahya, "My stock is Albanian", s.156.

Baki, "What are these smiles, these wiles, this coquetry and this disdain", (Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istiğnâ), s.157; "Cup-bearer! The wineglass makes a beautiful rose" (Sâkiyâ câm-ı mey ne hoş gül olur), s.158; "Since there is no permanence in this world of ruin" (Yokdur sebât çünkü cihân-ı harâbda); s.159; "Your cheek is like fresh water" (Ârızun âb-ı nâbdur gûyâ), s.160.

Köroğlu, "Greetings from me to the Bey of Bolu" (Benden selam olsun Bolu Beyine), s.161, "The beys of our lands" (Bizim illerin beyleri), s.162.

Nedim, "My tipsy darling what magic made you so bold" (Mest-i nâzım kim büyüttü böyle bî-pervâ seni), s.163; "Nedim to his he-

art" (Esdikçe bâd-1 subh perişânsın ey gönül), s.164; "We understand the purpose of that glance, we have some sense" (Murâdın anlarınız ol gamzenin iz'ânımız vardır), s.165.

Şeyh Galib, "If I say that the skies have opened, the spring has come" (Eger desem ki havâlar açıldı geldi bahâr), s.166; "Were I your treasure, you would squander me" (Gencinen olsam vîrân edersin), s.167; "You are my lord..." (Efendimsin cihânda i'tibârım varsa sendendir), s.168-169; "Love is the lamp of God, I am its moth" (Aşk bir şem'-i ilâhîdir benim pervânesi), s.170.